

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

6.1. lecke: eliminativizmus, genealógia és metaetika

15 perc

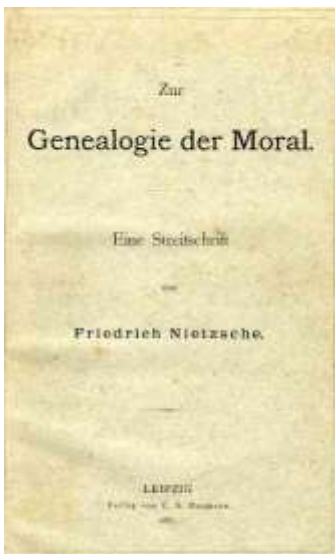
In nuce: „Fő tézisem: nincsenek morális jelenségek, csupán e jelenségek morális interpretációja létezik. Ez az interpretáció maga is morálon kívüli eredetű.” KSA XII, 2 [165] A következmények: morális eliminativizmus, a genealógiai törekvés, az értékelés problematika, a kísérleti metaetika.

Morális eliminativizmus

A „nincsenek tények, csak interpretációk” morálfilozófiai applikációja. Vö. 3.3. lecke.

Nietzsche a középső és kései periódusban a morálfilozófiai hagyomány radikális kritikusa (W. Schröder: létezik egy sokrétű ellenhagyomány is, *morális nihilizmus*).

Eszmetörténeti (platonizmus- és **kereszténységbíráló** stb.) és kultúrkritikai (életigenlés vs. **dekadencia**) aspektusok. Az *aszketikus ideálok*, a *rossz lelkiismeret*, a **ressentiment** kritikája, részvétellenesség.

A **genealógiai** törekvés

A kiindulópont: a **mores** (többes szám! erkölcsök) történeti és társadalmi relativitása. A fennkölt, **tiszta eredet** elképzelésének bírálata, az eszmények fiziológiai varázstalanítása. Történeti és pszichológiai eszközökkel feltárni, hogyan jöttek létre az erkölcsi konvenciók. Genealógiai program → Foucault

„Zsidó rabszolgafelkelés a morálban” – antiszemita mű-e *A morál genealógiájához?* A féktelen szövegáradás problémája.

Az **ígérni képes ember** létrehozása. Arendt interpretációja: Nietzsche nagyszerű érzékkel fedezi föl a morális-politikai jelenségek gyökérzetét; az ígértetés adásának és betartásának képessége a politikai erény, az emberi lény általa tud valamilyen politikai szervezettel kötött szerződés munkájában szabadon részt venni (*Vita activa*, § 34). Dekonstruktivista olvasatban: a nietzschei ígértetés „Versprechen”, amelynek mellékjelentése:

nyelvbtlás, elszólás. Ergo az ígéret adásának és betartásának képessége párosul a tévedéssel, az elszólásra képessé válással...

Kommunikatív morál

„A morál genealógiájáról szóló nietzschei eszmefuttatás egy tekintetben mindenképp úttörő jellegű. Eltérően az etika más és korábbi megalapozási kísérleteitől, például Arisztotelészétől vagy Kantétól, Nietzsche – modern kifejezéssel élve – kommunikatív alapokra helyezi a morált. [...] A morál alapkérdése Nietzsche megfogalmazásában így hangzik: »Hogyan válik az ember-állat emlékező lényé?« A válasz ...: »Amit nem akarunk, hogy feledésbe merüljön, azt be kell égetni; csak ami nem szűnik meg fájni, azt őrzi meg az emlékezet.« Ezt az elvet nevezi Nietzsche a maga »mnemotechnikájának.»

Weinrich (2000), 624.o.

Kommunikatív alapokra helyezett tudás → Habermas! Különbségek: az emancipatorikus tartalom eliminálása, radikális észkritika.

Az **értékelés** problémájának középpontba kerülése

Idézet1

„Csak az ember ruházta föl értékkel a dolgokat, hogy életben tartsa magamagát – a dolgok értelmét is csak ő alkotta meg, így hát ember-értelem az! Ezért mondja »ember«-nek magát, ami annyit tesz: az értékelő.”

Így szólott Zarathustra, 75.o.

Idézet2

„Mit jelent a **nihilizmus**? Hogy a legfőbb értékek elértéktelenednek.”

KSA XII, 9 [35]

Kései évek: **minden (eddig) érték átértékelése.**

FONTOS:

Ok és okozat nem összekeverendő: a legfőbb értékek elértéktelenedése *nem* oka a nihilizmusnak, hanem eredménye, következménye, jól látható kifejeződési formája. Már maga az idealizáló érték gondolat és az értékelő szubjektum is kifejeződési formája a nihilizmusnak.

Kísérleti metaetika

A normatív igény zárójelzése – de nem teljes eltüntetése! –, a *keletkezés ártatlanságának* előtérbe kerülése; a középső korszakban („új felvilágosodás”) derűs eloldottság (vs. heroizmus), természettudományos érdeklődéssel párosulva.

„*Moralis interregnum.* – Ki is lenne képes már ma leírni Azt, ami egyszer majd felváltja a morális érzéseket és ítéleteket! – bármilyen könnyen belátható is, hogy mindezek alapjaikban tévesek, és építményük felújításra alkalmatlan: kötelező érvényüknek napról napra csökkennie kell, hacsak az ész kötelező érvénye nem csökken! Az élet és a cselekvés törvényeit újra felépíteni – e feladat elvégzéséhez tudományaink: a fiziológia, az orvostudomány, a társas és magányos lét tana még nem elég biztosak magukban, márpedig csak belőlük vehetjük az új ideálok alapköveit (ha nem is magukat az új ideálokat). Így létezésünk ízlésünktől és tehetségünktől függően átmeneti vagy visszamenőleges, és legjobban tesszük, ha ebben az interregnumban, amennyire csak lehet, saját reges-einkké válunk, és kis próbaállamokat hozunk létre. Kísérletek vagyunk: úgy legyen!”

Hajnalpír V, 453.

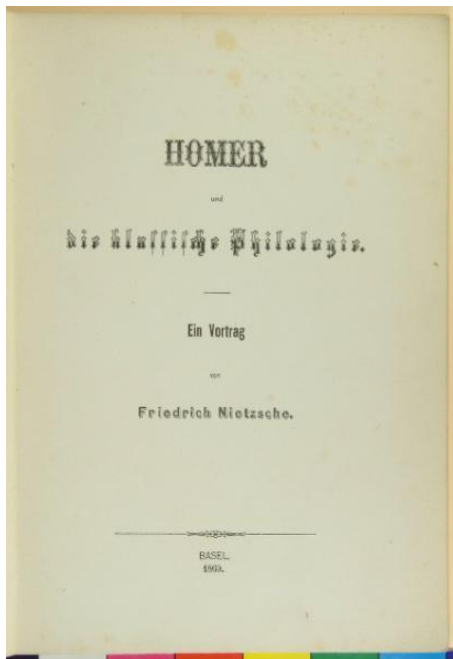
Kérdések:

1. Mit értünk morális eliminativizmuson?
2. Ismertesse a nietzschei morálkritika legfőbb jellegzetességeit!
3. Miként értelmezhető Nietzsche kísérleti metaetikája?

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

6.2. lecke: *Redlichkeit*, a test nagy esze és a legtávolabbiak iránti szeretet 15 perc

Redlichkeit

Normatív etika, metaetika és formális etika sajátos metszéspontjánál helyezkedik el a nietzschei „pozitív”-affirmatív etika kulcsfogalma, a *Redlichkeit*. Már a fordítása is problematikus: a korábban elterjedt ’becsületesség’ erőteljes és Nietzsche-nél inadekvát, hagyományos humanista-moralista melléköngével bír. Az új magyar *Zarathustra*-fordítás remélhetőleg elterjedő, kettéágazó megoldása (’egyenesség’, ’szókimondás’) jobban visszaadja az etimológiai konnotációt (*Rede, reden*). Alternatívák még: ’őszinteség’, ’tisztesség(esség)’, ’derekasság’ (személyes kedvenc, mert a fizikai intenzitás képzete is kíséri, pl. ’redlich müde’). A nietzschei *Redlichkeit* első renden filológiai erény, mely a filozófiává teendő filológia és egyáltalán, a „becsületes-tisztességes olvasás” programjához kötődik: „hogyan egy szöveget szövegként olvassunk”. (*Homérosz és a klasszika-filológia*, 14.o., 35.o.) Másfelől abban áll, hogy elismerjük a világ keletkező-pusztuló jellegét, a statikus létezés föllehetetlenségét (Hérakleitosz öröksége!), s így elismerjük a *Redlichkeit* keletkező-pusztuló-kifejlő voltát.

Egy jellegzetes szöveghely

„Egy alakuló erény. – Az antik filozófusok állítása az erény és a boldogság egységéről, vagy a kereszténység ígérete: »Keressétek először Isten országát, és ezek mind megadatik néktek!« – az efféle állítások és ígéretek mindig nélkülözték a teljes tisztességet [Redlichkeit], és mégsem tették őket rossz lelkiismerettel. Az emberek minden ellenkező látszattal dacolva felállítottak olyan tételeket, melyek igazságát nagyon kívánták, anélkül hogy vallásos vagy morális lelkiismeretfurdalást éreztek volna – hiszen az erény nagyobb dicsőségére léptek túl a valóságon, minden önző szándék nélkül! Sok derék ember áll most is a szavahihetőségnek ezen a szintjén: ha önzetlennek érzi magát, megengedettnek tűnik számára, hogy nagyvonalúbban bánjon az igazsággal. Gondoljunk csak bele, hogy a gondolkodói tisztesség [Redlichkeit] sem a szókratészi, sem a keresztény erények között nem fordul elő: ez az egyik legfiatalabb erény, még éretlen, gyakran összetévesztik vagy félreismerik, magáról is alig tud még – változó, alakulóban lévő erény, melyet kedvünk szerint segíthetünk vagy gátolhatunk a növekedésben.”

Hajnalpír V, 456.

A Redlichkeit mint tanulási folyamat

„[N]em hiszem, hogy az önmagunkkal szembeni *Redlichkeit* oly abszolút és tiszta, de nekem a tisztaság követelménye. [...] Heinrich Heineben van valami tiszta.” KSA IX. 326.o. Egy „tisztátalan”, pszichoetológiai magyarázat: a magunkkal szembeni *Redlichkeit* régebbi, mint a másokkal szembeni; az állat észreveszi, hogy gyakran becsapják, s épp ily gyakran színlelnie kell. Ez elvezeti a tévedés és tisztánlátás stb. különbségeihez. A szándékos színlelés az első értelemben vett, magunkkal szembeni *Redlichkeit*on alapul. Uo. 260.o. Hogy szándékosan színlelni tudjunk, meg kell tanulnunk (legalább) magunkkal szemben őszintének lenni.

Redlichkeit 2.0

A középső és kései korszakban Nietzsche nem csupán a morális és etikai ítéleteink történeti-társadalmi relativizmusával szembesül (vö. 6.1. lecke), s nem csupán a „értékelő perspektívák levezethetetlen sokféleségével” (© Ullmann Tamás). Hirdetni kezdi **minden érték átértékelését** és az **ugyanannak örök visszatéréséről** szóló tanítását. Ullmann e tan összehasonlító morálfilozófiai értelmezését nyújtja (Ullmann 2004); kiemeli a kanti kategorikus imperatívusz és az örök visszatérés mint imperatívusz szerkezeti és azon messze túl mutató hasonlóságait, s – Deleuze, Egyedi A. valamint Nancy nyomán – rámutat a *Redlichkeit* (a Kantnál is legfőbb instanciaként megjelenő *intellektuális tisztesség*: önmagunk becsapásának elkerülése) jelentőségére: **a Redlichkeit az örök visszatérést szelektívvé és afirmatívvá avatja.**

A kanti morálfilozófiai formalizmus különös öröksége

„Kant különleges jelentősége az erkölcsfilozófia szempontjából talán abban ragadható meg, hogy elsőként igyekezett a morált tisztán, vagyis mindenféle célképzettől, hajlamtól, boldogságfogalomtól függetlenül elgondolni. Másként megfogalmazva: úgy határozta meg az erkölcsi törvény fogalmát, hogy az független legyen a külső elismeréstől, és csak a tudat belső ítélőszéke által jóváhagyott elvárásoknak feleljen meg. [...] A legmeghökkenőbb azonban az, hogy az örök visszatérés elve alapján ugyanolyan formális imperatívusz fogalmazható meg, mint Kant kategorikus imperatívusza. [...] »Amit akarsz, azt akard úgy, hogy annak egyszersmind az örök visszatérését is akard.«”

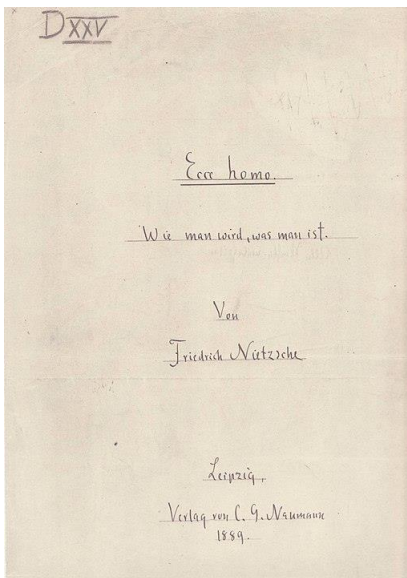
Ullmann, 2004, 1275., 1282.o.

Redlichkeit és a Zarathustra

Az **önmeghaladás** követelménye. A felebaráti szeretet kritikája: a legtávolabbiak és az eljövendők iránti szeretet. „Magasabb rendű a felebarát-közelség szereteténél a legtávolabbiak és eljövendők iránti szeretet; az emberszeretetnél pedig magasabb rendű még a dolgok és a kísértetek iránti szeretet is.” *Zarathustra*, 77.o.

FONTOS:

A felebaráti szeretet kritikájának dacára Jézushoz mindvégig elismerően ambivalens marad a viszonya; visszatérő elem, hogy javára ír egyfajta belső nemességet. „Jézus, a zsidó [...] [t]úl korán halt meg; önszántából visszavonta volna a tanításait, ha megérhette volna az én koromat! Elég nemes volt a visszavonáshoz!” Uo., 92.o. „[...] szent és tiszteletünkre méltó marad minden időben, mint az az ember, aki eddig a legmagasabbra szárnyalt, és legszebben tévedt el!” *Túl jón és rosszon*, 49.o. Mindez a szellemi összeomlás során is érvényesül, vö. Brandesnek írt levél, 2.1 lecke.

Végső redlich konklúziók: „tedd tönkre, ami tönkre tesz!”

A **„test nagy esze”** (*Zarathustra*, 41.o.). A „maradjatok hűek a földhöz” és a legközelebbi dolgokra figyelés tanítása: táplálkozás, konyha, éghajlat, lakóhely. „Isten otromba magyarázat, *undelicatesse* nekünk gondolkodóknak – sőt még inkább goromba tiltás: ne gondolkodjatok! ... Sokkal lényegesebbnek tartom az »emberiség üdvével« - így pl. a táplálkozással –, mintsem a teológus kuriózumokkal foglalkozó kérdéseket. [...] A piemonti konyha a legjobb.” *Ecce homo*, 39.sk.

Az *Ecce homo* kéziratos címlapja

Kérdések:

1. Mit ért Nietzsche *Redlichkeit*on, s mi adja az elképzelés súlyát?
2. Milyen morálfilozófiai következményei vannak az önmeghaladás követelményének a *Zarathustrában*?
3. Milyen ambivalencia jellemzi Nietzsche Jézushoz fűződő viszonyát?
4. Mi értendő a „test nagy eszén”?